

УДК 378.016:378.22

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.71-2.17>

О. Л. Кірдан

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

О. Г. Пенькова

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри маркетингу
Уманського національного університету садівництва

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ – ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Статтю присвячено обґрунтуванню сучасних вимог та змісту педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії у закладах вищої освіти України.

Мета статті – обґрунтувати організаційно-методичні засади педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії з економічних спеціальностей у закладах вищої освіти України. Для досягнення мети статті використано комплекс взаємопов'язаних методів, таких як: логічний аналіз та систематизація наукової та навчально-методичної літератури; структурно-порівняльний аналіз нормативних документів та освітніх програм; синтез, узагальнення.

Проаналізовано публікації вітчизняних учених щодо підготовки докторів філософії, зроблено висновок щодо недостатньої обґрунтованості у сучасному педагогічному дискурсі змісту, форм та методів педагогічної підготовки аспірантів.

На основі аналізу нормативних документів охарактеризовано організаційні засади підготовки аспірантів. Констатовано, що готовність до організації та проведення занять із застосуванням сучасних інформаційних технологій є обов'язковим складником підготовки докторів філософії будь-якої спеціальності.

Констатовано, що навчально-методичний супровід педагогічної підготовки майбутніх фахівців на третьому рівні вищої освіти потребує оновлення та розширення. Вказано на потребу неперервності та наступності у професійно-педагогічній підготовці на другому (магістр) та третьому (доктор філософії) рівнях вищої освіти.

На основі аналізу нормативних документів, навчально-методичних та наукових джерел, практичного досвіду узагальнено концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки докторів філософії з економічних спеціальностей. Акцентовано, що формуванню готовності здобувачів наукового ступеня доктор філософії з економічних спеціальностей до викладацької діяльності сприяє вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка та методика викладання економічних дисциплін» та проходження науково-педагогічної практики як обов'язкових компонентів освітнього складника освітньо-наукової програми. Наголошено на потребі формування у майбутніх докторів філософії як науково-педагогічних працівників: здатності до викладацької діяльності в умовах формальної та неформальної освіти; вміння організувати науково-педагогічну діяльність у системі вищої освіти на основі нормативно-правових документів; вміння критично мислити, рефлексувати, неперервно підвищувати власний рівень викладацької майстерності.

Ключові слова: доктор філософії, методика викладання у вищій школі, науково-педагогічні працівники, викладацька діяльність, освітньо-наукова програма, професійно-педагогічна підготовка, загальні компетентності, спеціальні (фахові) компетентності.

Постановка проблеми. У 2014–2016 рр. прийнято низку законодавчих актів, що зумовили кардинальні зміни в підготовці науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Нині підготовка аспірантів здійснюється на третьому рівні вищої освіти (після бакалаврату та магістратури) за освітніми програмами у закладах вищої освіти та наукових установах. Організаційні засади підготовки докторів філософії конкретизовано у «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих

навчальних закладах (наукових установах)», згідно з яким підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється в аспірантурі закладу вищої освіти (наукової установи) за очною (денною, вечірньою) або заочною формами навчання [1].

Освітніми програмами підготовки докторів філософії передбачено набуття здатності до викладання у закладах вищої освіти, тому актуальним питанням є обґрунтування сучасних вимог та змісту їх педагогічної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях вітчизняних учених О. Антонової, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, Н. Мирончук, А. Сбруєвої, Н. Сидорчук та ін. [2, с. 97–121] охарактеризовано особливості підготовки докторів філософії. Питання підготовки докторів філософії в умовах реформування вищої освіти були предметом наукових дискусій на Всеукраїнській науково-практичній конференції, що відбулася 5–6 жовтня 2017 р. у Запорізькому національному університеті [3]. Нове наукове осмислення теорії і практики неперервної освіти майбутніх економістів запропоноване О. Кірданом [4]. У попередніх дослідженнях авторів статті [5–8] напрацьовано методичний інструментарій підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у системі вищої освіти. Однак не досить обґрунтованими у сучасному педагогічному дискурсі є питання змісту, форм та методів педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії у вітчизняних закладах вищої освіти.

Мета статті – обґрунтувати організаційно-методичні засади педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії економічних спеціальностей у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-законодавче поле підготовки докторів філософії у сучасних закладах вищої освіти становлять закони України «Про вищу освіту» (2014 р., № 1556-VII), «Про ліцензування видів господарської діяльності» (2015 р., № 222-VIII), постанови КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2015 р., № 266), «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» (2016 р., № 261) та ін.

З 2016 р. здійснено перехід на нову систему підготовки аспірантів, що передбачає опанування змістом освітньо-наукової програми, яка складається з освітнього (становить 30–60 кредитів ЄКТС) та наукового складників, а також виконання навчального плану з можливістю обрання аспірантом вільної освітньої траєкторії з урахуванням специфіки наукового дослідження.

Відповідно до «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» освітньо-наукова програма аспірантури закладу вищої освіти має включати не менше чотирьох складників, що передбачають набуття аспірантом таких компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій, як: здобуття глибинних знань зі спеціальності; оволодіння загальнонауковими (філософськими) компетентностями; набуття універсальних навичок дослідника, зокрема усної та письмової презенту-

тації результатів власного наукового дослідження українською мовою, застосування сучасних інформаційних технологій у науковій діяльності, організації та проведення навчальних занять; здобуття мовних компетентностей, достатніх для представлення та обговорення результатів своєї наукової роботи іноземною мовою [1]. Отже, готовність до організації та проведення занять із застосуванням сучасних інформаційних технологій є обов'язковим складником підготовки докторів філософії будь-якої спеціальності. Саме тому включення навчальної дисципліни «Методика викладання у вищій школі» або «Педагогіка та методика викладання у вищій школі» та інших дисциплін до обов'язкових компонентів освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії є необхідним.

З-поміж основних питань щодо організаційних засад, змісту, форм та методів педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії першочерговими, на наш погляд, є питання дотримання акредитаційних вимог; узгодження профілю та змісту освітньої програми; включення дисциплін методичної та практичної підготовки, які б забезпечували формування фахових викладацьких компетентностей та програмних результатів навчання; належний навчально-методичний супровід.

Логічний аналіз та систематизація наукової та навчально-методичної літератури з методики викладання у вищій школі свідчить про те, що лише низку видань, зокрема авторів В. Кобаль [9], І. Казак [10], О. Паламарчук [11], В. Бугров, А. Марушкевич, Є. Спіцин [12], Л. Лук'янова, О. Аніщенко, Л. Сігаєва, С. Зінченко, О. Баніт, Н. Дорошенко [13], рекомендовано як навчально-методичні видання для аспірантів та викладачів закладів вищої освіти. Більшість видань, у тому числі І. Дичківської [14], С. Сисоєвої [15], Г. Козлової [16], А. Кочубей та С. Якубовської [17], О. Малихіна, І. Павленко, О. Лаврентьєвої, Г. Матукової [18], В. Стинської [19] та ін., рекомендовані як навчально-методичні посібники з методичної підготовки магістрантів.

У контексті викладеного вище акцентуємо, що лише декілька видань присвячено методичним аспектам неперервної підготовки майбутніх економістів, зокрема монографічні праці Г. Ковальчук (теоретико-методичний аспект технології навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти) [20] та О. Кірдана (теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти) [3].

Отже, навчально-методичне забезпечення викладання освітніх компонентів «Методика викладання у вищій школі» та «Педагогіка і методика викладання у вищій школі» підготовки докторів філософії, у тому числі з економічних спеціальностей, потребує суттєвого оновлення та розширення.

Аналіз освітніх програм Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Київського університету імені Бориса Грінченка, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Мукачівського державного університету та ін. уможливорює висновок, що неперервність та наступність професійно-педагогічної підготовки на другому (магістр) та третьому (доктор філософії) рівнях вищої освіти зі спеціальності 01 «Освіта/Педагогіка» (напрямів підготовки 011 «Освітні, педагогічні науки», 013 «Початкова освіта», 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», 016 «Спеціальна освіта») ці заклади вищої освіти забезпечують за рахунок уведення навчальних дисциплін «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка профільної школи», «Методика викладання у вищій школі», «Дидактика та методика викладання у вищій школі», «Методики та технології у вищій школі» та ін. на другому (магістерському) рівні та «Методика викладання у вищій школі» на третьому рівні.

Аналіз освітніх програм підготовки докторів філософії з економічних спеціальностей Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Тернопільського національного економічного університету, Уманського національного університету садівництва свідчить про наявність дисциплін психолого-педагогічної підготовки як обов'язкових складників освітніх програм. Так, у Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана до освітніх програм підготовки докторів філософії економічних спеціальностей як обов'язковий компонент введено дисципліну «Сучасні освітні технології»; в Тернопільському національному економічному університеті до складу обов'язкових компонентів входять навчальна дисципліна «Педагогіка та психологія вищої школи» та «Педагогічна практика».

Формуванню готовності здобувачів наукового ступеня доктор філософії з економічних спеціальностей в Уманському національному університеті садівництва сприяє вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка та методика викладання економічних дисциплін» та проходження науково-педагогічної практики як обов'язкових компонентів освітнього складника освітньо-наукової програми. Так, зокрема, в проєкті освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії з економіки метою є підготовка висококваліфікованих наукових і науково-педагогічних кадрів зі спеціальності 051 «Економіка», які б відповідали європейському рівню, стилю, якості освіти та результативності наукової діяльності, були спроможні генерувати й забезпечувати трансфер сучасного знання, задовольняти попит у галузі науки й освіти [21], тобто у меті програми вказано на підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Уведення навчальної дисципліни «Педагогіка та методика викладання економічних дисциплін» та проходження науково-педагогічної практики узгоджено із формуванням загальних компетентностей здобувачів вищої освіти третього рівня, а саме «здатність до розвитку та вдосконалення педагогічної й методичної майстерності, педагогічної техніки, професійних умінь викладача економічних дисциплін» [21].

Аналіз оприлюднених проєктів освітніх програм підготовки докторів філософії, що реалізуюватимуться з 2020 р. закладами вищої освіти, дав підстави для висновку, що у значній їх кількості серед обов'язкових освітніх компонентів відсутні дисципліни психолого-педагогічної підготовки та науково-педагогічної практики. На наш погляд, це негативно впливає на якість освітніх програм та навіть у разі включення таких дисциплін до вибіркового освітнього компонентів не гарантуватиме набуття здобувачами вищої освіти третього рівня кваліфікації викладача закладу вищої освіти.

У контексті викладеного вище акцентуємо на таких аспектах досліджуваної проблеми, як збереження в проєктах освітньо-наукових програм підготовки аспірантів педагогічного складника та його посилення обов'язковою практичною підготовкою, що забезпечуватиме належний рівень готовності до викладацької діяльності. На наше переконання, педагогічні дисципліни (модулі), що орієнтують на викладацьку діяльність, повинні бути обов'язковим складником програм підготовки докторів філософії разом із педагогічною практикою, тобто педагогічний складник залишається найважливішим компонентом кваліфікації випускника аспірантури. Отже, ґрунтовна освітньо-наукова програма має підготувати аспіранта будь-якої спеціальності не лише до дослідницької, а й до викладацької діяльності.

Особливої уваги потребує також змістове наповнення навчальних дисциплін, що забезпечують методичну готовність аспірантів до викладацької діяльності. Тому необхідно враховувати зміни в суспільстві, викликані цифровізацією освіти та економіки, інноваційними процесами в освітній сфері, адже саме на науково-педагогічного працівника покладено вирішення завдання інтеграції науки і освіти. На наш погляд, зміст предметів «Методика викладання у вищій школі», «Методика викладання економічних дисциплін» мають доповнюватися новими концептами, де традиційні концепти поєднуються із сучасними досягненнями науки, збагачуються ними. Нині об'єктом вивчення вищезгаданих дисциплін повинні стати також психологічні особливості діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу в умовах інноваційного розвитку сучасної вищої освіти, адже така спрямованість найточніше відобразить психоди-

дактичні особливості освітньої взаємодії. Окрім того, надважливими чинниками успішної викладацької діяльності майбутніх докторів філософії є високий рівень готовності до професійно-педагогічної діяльності в умовах формальної та неформальної освіти; здатність організувати власну науково-педагогічну діяльність у системі вищої освіти на основі нормативно-правових документів; вміння критично мислити, рефлексувати, готовність неперервно підвищувати власний рівень викладацької майстерності.

Висновки і пропозиції. На основі обґрунтування організаційно-методичних засад педагогічної підготовки майбутніх докторів філософії економічних спеціальностей у закладах вищої освіти України наголошено на потребі формування у майбутніх докторів філософії як науково-педагогічних працівників: здатності до викладацької діяльності в умовах формальної та неформальної освіти; вміння організувати науково-педагогічну діяльність у системі вищої освіти на основі нормативно-правових документів; вміння критично мислити, рефлексувати, неперервно підвищувати власний рівень викладацької майстерності.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні кращих вітчизняних та зарубіжних практик підготовки докторів філософії з економічних спеціальностей.

Список використаної літератури:

1. Постанова КМУ «Про Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p#Text>.
2. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 квітня 2019 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2019. Том 1. 208 с.
3. *Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5–6 жовтня 2017 р.). Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 216 с.
4. Кірдан О.П. Професійна підготовка майбутніх економістів у системі неперервної освіти: теорія і практика : монографія. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2019. 302 с.
5. Kirdan O. Professional development of university teachers in conditions of Ukraine's integration into the European higher education area. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION* : proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, May 22th –23th, 2020. Pp. 397–407. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2020 URL: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol1.5070>.
6. Сучасна лекція: методика підготовки і проведення : методичний посібник / уклад. О.І.Безлюдний, Н.В.Безлюдна, О.М.Коберник, О.Л.Кірдан. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2017. 133 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/7819>.
7. Міжнародний маркетинг. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів ОС «магістр» спеціальності 075 «Маркетинг». / Пенькова О.Г. Умань : Уманський національний університет садівництва. 2018. 68 с.
8. Міжнародний маркетинг. Методичні вказівки для семінарських занять студентів ОС «магістр» спеціальності 075 «Маркетинг». / Пенькова О.Г. Умань : Уманський національний університет садівництва. 2018. 28 с.
9. Методика викладання у вищій школі : навчально-методичний посібник / Уклад. : В.І.Кобаль. Мукачево : Вид-во МДУ, 2016. 203 с.
10. Теорія і методика викладання у вищій школі. Конспект лекцій з навчальної дисципліни : навчальний посібник для підготовки докторів філософії очної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 133 «Галузеве машинобудування» КПІ ім. Ігоря Сікорського. / уклад.: І.О.Казак. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 116 с.
11. Паламарчук О. Викладання в університеті на засадах лідерства : навчальний посібник. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
12. Педагогіка вищої школи: хрестоматія/В.А.Бугров, А.А.Марушкевич, Є.С.Спіцин. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2016. 544 с.
13. Сучасні технології освіти дорослих : посібник / авт. кол.: Л.Б.Лук'янова, О.В.Аніщенко, Л.Є.Сігаєва, С.В.Зінченко, О.В.Баніт, Н.І.Дорошенко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 182 с.
14. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
15. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навчально-методичний посібник. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
16. Козлова Г.М. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Одеса : ОНЕУ, ротапринт. 2014. 200 с.
17. Кочубей А.В., Якубовська С.С. Педагогіка та методика викладання у вищій школі : навчальний посібник. Рівне : НУВГП, 2017. 292 с.
18. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О.В.Малихін, І.Г.Павленко, О.О.Лаврентьєва, Г.І.Матукова. Сімферополь : Дайфі, 2011. 270 с.

19. Методика викладання у вищій школі : методичні рекомендації / Уклад. В.В. Стинська. Івано-Франківськ : НАІР, 2016. 65 с.
20. Ковальчук Г.О. Технології навчання економічних дисциплін у системі неперервної освіти (теоретико-методичний аспект) : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 511 с.
21. Уманський національний університет садівництва. Проєкт освітньо-наукової програми «доктор філософії» третього рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка». URL: https://mon.udau.edu.ua/assets/files/osvitni-programi/eip/ekonomika/051_doktor-filosofii.pdf.
-

Kirdan O., Penkova O. Methods of teaching in higher education – the fundamental component of training a doctor of philosophy

The article is devoted to the substantiation of modern requirements and the content of pedagogical training of future doctors of philosophy in higher education institutions of Ukraine.

To achieve the goal of the article, a set of interrelated methods was used: logical analysis and systematization of scientific and educational literature; structural and comparative analysis of regulations and educational programs; synthesis, generalization.

The publications of domestic scientists on the training Doctor of Philosophy are analyzed, the conclusion is made that the content, forms and methods of pedagogical training of graduate students are insufficiently substantiated in the modern pedagogical discourse.

Based on the analysis of normative documents, the organizational principles of postgraduate training are characterized. It is stated that the readiness to organize and conduct classes with the use of modern information technology is a mandatory component of the training of Doctor of Philosophy of any specialty.

It is stated that the educational and methodological support of pedagogical training of future specialists at the third level of higher education needs to be updated and expanded. The need for continuity and continuity in professional and pedagogical training at the second (master's) and third (doctor of philosophy) levels of higher education is indicated. It is stated that the educational and methodological support of pedagogical training of future specialists at the third level of higher education needs to be updated and expanded. The need for continuity and continuity in professional and pedagogical training at the second (master's) and third (doctor of philosophy) levels of higher education is indicated.

On the basis of the analysis of normative documents, educational-methodical and scientific sources, practical experience the conceptual approaches to professional-pedagogical preparation of doctors of philosophy of economic specialties are generalized. It is emphasized that the study of the discipline "Pedagogy and methods of teaching in high school" and the passage of scientific and pedagogical practice as mandatory components of the educational component of the educational and scientific program contributes to the formation of readiness of candidates for the degree of Doctor of Philosophy to teach in economics. Emphasis is placed on the need to form the ability of future doctors of philosophy as research and teaching staff to teach in formal and non-formal education; ability to organize scientific and pedagogical activities in the system of higher education on the basis of legal documents; ability to think critically, reflect, continuously improve the level of teaching skills.

Key words: *doctor of philosophy, methods of teaching in higher education, scientific and pedagogical workers, teaching activity, educational and scientific program, professional and pedagogical training, general competences, special (professional) competences.*